

АКМЕОЛОГІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛЮДИНИ

Ажажа М.А. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз взаємозв'язків міждисциплінарних досліджень людини на основі принципів використання акмеології; досліджуються типи методологічних орієнтацій в акмеології; методологічні принципи акмеології як комплексної дисципліни; сфери використання акмеологічних досліджень.

In the article the author gives the analysis of intercommunications researches of man is given on the basis of principles of the use of akmeologi; the types of methodological orientations are probed in akmeologi; methodological principles of akmeologi as complex discipline; spheres of drawing on akmeologich researches.

Ключові слова

АКМЕОЛОГІЯ, МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЛЮДИНА, ПРАКСЕОЛОГІЯ, ГНОСЕОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ

Вступ

Актуальність обраної теми полягає в тому, що у соціокультурному контексті оптимального вирішення нагальних глобально-кризисних проблем і розвитку міждисциплінарних досліджень людини особливо значення набуває нова інтеграційно-комплексна наука акмеологія, яка є одним з найважливіших чинників для розвитку високого професіоналізму і творчої майстерності фахівців як акме-форм оптимального здійснення різноманітних видів професійної діяльності.

Обговорення проблеми

Акмеологія (греч. – асте – вершина, пік, logos - наука) – відносно нова фундаментальна гуманітарна наука, яка вивчає фактори соціально-культурного простору, що сприяють досягненню вершин успіху, найвищої майстерності та професійно-екзистенціальної самореалізації в будь-якому виді людської діяльності; вона досліджує стратегії та технології саморуху особистості до вершин продуктивності в кожному з видів творчої роботи, враховуючі динамічні змінні екологічного і економічного оточення, і здійснюється у взаємодії з партнерами по родинному і діловому життю, людському спілкуванню, організації та управлінні, трудовій діяльності та сфері дозвілля, науки та мистецтва. В цій галузі працювали такі відомі вчені, як М.Рибников, О.Бодальов, К.Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, О.Анісімов, І.Степанов, В.Воронкова та особливо Н.Кузьміна (Головко-Гаршина).

Грецький термін «акме» означає важливу крапку, розквіт, зрілість, кращу пору життя. Стародавні греки поняттям «акме» іменували такий період у житті людини, коли яскраво проявляється майстерність, зрілість

і якості всього того, на що здатний індивід у творчому сенсі цього поняття; це пора життя, коли на повну силу, яскравість і широту можливостей розгортаються, розкриваються і розквітають усі сили, таланти та здатності саме цієї людини. Згідно Б. Ананьєва, акмеологія вивчає людину як індивідуума з його природними властивостями (стать, вік, здоров'я, рівень фізичного розвитку, генетичні передумови розвитку, рівень розвитку інтелекту). Вчений дійшов висновку, що в ході розвитку дорослої людини зростає ступінь її навченості при деякому вповільненні швидкості інтелектуально-розумових реакцій. Освіта дорослого допомагає підвищенню життєздатності та життєстійкості, а все це помітно сповільнює інволюційні процеси; основна думка полягає у тому, що освіта є провідним фактором творчого розвитку зрілої людини.

Предметом акмеології є закономірності розвитку та саморозвитку особистості, самореалізація творчого потенціалу та розвиток готовності до майбутньої професійної діяльності, а це дуже важливо для формування професійного спрямування та розвитку здатностей до професійної діяльності, розвитку професійної компетентності. Акмеологічна стратегія розвитку міждисциплінарних досліджень людини будується на основі **принципу акмеології**. На думку О. Сергєєва, І. Богданова, «акмеологічний принцип визначає взаємозв'язок загальної та професійної (спеціальної) освіти і в цій якості він виступає як синтетичний принцип, що містить в собі наступні дидактичні принципи: наступності, міжпредметних зв'язків, системності, інтеграції та ін., які у своїй сукупності, зважаючи на кваліфікаційну характеристику майбутнього спеціаліста, визначають якість його підготовки в оптимально стислі терміни».

Метою статті є визначення ролі акмеології для розвитку міждисциплінарних досліджень людини, застосування акмеологічних підходів стосовно сучасних стратегій розвитку системи освіти, ознайомлення з досвідом упровадження принципів акмеології у практику освітньої діяльності навчальних закладів України.

Основним завданнями акмеології є:

- виявлення характерних рис, які формуються в людини у дошкільному віці, у молодшому шкільному, у роки юності, з тим щоб вона змогла всебічно виявити себе на етапі зрілості;
- з'ясування характеру взаємовпливів властивостей і якостей «фізичної» і «духовної» субстанцій людини;
- аналіз механізмів і результатів впливів макро-, мезо-, мікросоціумів (суспільства, держави, навчальних і трудових колективів, сім'ї та ін.) і природних умов на людину, розробляючи стратегію організації її життя, реалізація якої дала б змогу їй всебічно й оптимально самореалізуватися.

Однією з актуальних проблем акмеології є формування загальних **принципів вдосконалення професійної діяльності та спілкування спеціалістів**, які працюють у сфері політики, економіки, управління, освіти

та в інших сферах життя. Коли йдеться про високий професіоналізм людини, то з ним пов'язують не тільки яскравий розвиток здібностей, але й ґрунтовні знання в тій галузі діяльності, в якій цей професіоналізм проявляється. Звідси є зрозумілою нагальна розробка акмеологією такого кола проблем, як «професіоналізм особистості», «професіоналізм взаємодії», «професіоналізм спілкування», «шляхи попередження професійної деформації», «шляхи досягнення вершин професіоналізму» тощо. Традиційно акмеологія розглядає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на стадії її зрілості. У той же час розвиток комунікативних вмінь і навичок, набуття соціального і морального досвіду, що є невід'ємними показниками майстерності та професіоналізму, які закладаються ще в дитинстві. Отже, зрілою людина не народжується, на стан зрілості «працюють» всі попередні етапи розвитку особистості. Йдеться про корекцію певних вихідних наукових даних, зокрема про розширення прийнятих у акмеології вікових рамок, про включення дошкільного і шкільного віку в галузь акмеології.

Типи методологічних орієнтацій в акмеології

Природничонаукова орієнтація виражається в тому, що, **поперше**, вона, прагнучи існувати як самостійна наука, методологічно відповідає міждисциплінарним стандартам (у вигляді вивчення в експерименті фактів, механізмів, закономірностей, їх математичній достовірності тощо), які склалися ще в класичному природознавстві. **Поперше**, при аналізі рядів акмеологічних проблем (природи обдарованості, генетичних та психофізіологічних компонентів здібностей, психологічних передумов становлення професійної майстерності тощо) має місце апеляція до природничонаукових знань із сфери вікової фізіології, психогенетики, психофізіології праці. **Гуманітарна орієнтація** виявляється ще більш багатообразно. Відносячись до наук про людину, акмеологія знаходить свою онтологічну визначеність, з одного боку, на базі генетичної взаємодії з цими науками в ході історичного розвитку, а з іншого, - в наочному відособленні від них як самостійної дисципліни, що формується. Ще до виникнення акмеології психологи, соціологи, педагоги досліджували питання професіоналізму, творчості, освіти дорослих, які багато в чому схожі з акмеологічною проблематикою. Проте саме особливий акцент на вивчення дозрівання майстерності, на культивування його вершинних акме-форм привів спочатку до зародження специфічно акмеологічної проблематики, а потім до концептуально-методичної побудови оригінальних акмеологічних технологій та до виникнення і оформлення особливої науки зі своїми специфічними предметом і методами. **Технологічна орієнтація** - це не стільки безпосередня взаємодія з технічними науками (кібернетикою, системотехнікою, теорією інформації тощо), скільки використання властивих їм алгоритмічно чітких стандартів практично орієнтоване на прикладне знання. При цьому необхідно приймати до уваги те, що, з одного боку, взаємозв'язок акмеології з технічними дисциплінами

здійснюється не сама по собі, а опосередковано, зокрема, ергономікою, яка направлена до оптимізації людського чинника в техніці (наприклад, в автоматизованих людино-машинних системах управління). З іншого боку, необхідно враховувати вплив на акмеологію сучасної праксеології у вигляді двостороннього процесу як технологізації гуманітарного знання, наприклад, як у формі психотехніки і іротехніки (кейс-методів), інноватики, рефлексики, так і гуманитаризації технічних наук (виникнення біоніки, соціоніки, синергетики тощо). **Сучасна праксеологія**, як і **тектологія** та наукова організація виробництва, прагнуть виділити позитивні принципи раціональної організації діяльності у різних сферах соціальної практики не лише з позицій загальної теорії систем - біологічних, соціальних, психологічних, технічних, але і з врахуванням даних людинознавства та суспільствознавства. Особливо багатобразні зв'язки акмеології з іншими областями сучасного суспільствознавства - як прикладними, соціальними, так і фундаментальними, філософськими. Взаємозв'язок з філософським знанням здійснюється за двома основними лініями: **світоглядною і методологічною**. В останньому випадку філософія визначає засоби побудови акмеології як комплексної дисципліни, яка, з одного боку, асимілює і інтегрує знання суміжних наук про людину, а з іншого – відокремлює і розробляє специфічні уявлення про становлення його професійно-творчої майстерності. При цьому можна визнати наступні **методологічні принципи**: оперування філософськими категоріями і науковими поняттями; виділення об'єктів і розробка предмета і стратегій дослідження; аналіз феноменології та синтезу знань про неї; побудова концептуальних моделей і акмеологічних методів, їх емпірична верифікація; проведення експериментальних досліджень та теоретичного узагальнення отриманих даних; здійснення їх акмеологічної інтерпретації та створення технологій впровадження в суспільну практику у сфері професійної освіти і соціального управління.

Таким чином, філософія ставить методологічні рамки побудови акмеології як самостійної наукової дисципліни фундаментально-прикладного характеру. Крім того, філософія, використана в своїй світоглядній іпостасі, задає ціннісну точку відліку в аналізі акмеологічної проблематики, визначаючи систему критеріїв (екзистенціальних, культурологічних, юридичних, етичних, естетичних тощо), її постановки та вивчення.

Сучасні акмеологічні дослідження, технології і розробки покликані реалізувати в соціальній практиці: загальнолюдські цінності і національні традиції; гуманістичні та культурні ідеали; позитивні принципи здорового глузду та економічної ефективності; цивілізованої правосвідомості та раціональної організації; екологічної доцільності та естетичної гармонії; творчого самоудосконалення; щирості спілкування і свободи самовираження; глибини існування різноманітного індивідуального досвіду та отримання взаєморозуміння у процесі конструктивної

взаємодії людей та їх творчої професійної діяльності. Таким чином, **філософія світогляду** задає аксіологічні ідеали і праксіологічні цілі акмеології як суспільної науки і одночасно особливого розділу сучасного людинознавства. Завдяки суспільно-гуманітарній природі і своєму аксіологічно-гносеологічному статусу акмеологія тісно пов'язана з такими соціальними науками, як історія, культурологія, соціологія, економіка, політологія, конфліктологія, педагогіка та екологія. Центральною лінією у взаємодії акмеології з цими науками слугує соціально-культурний простір суспільної освіти людини як особи та його професійно-екзистенціальної самореалізації у вибраній сфері діяльності, яка протікає у динамічно змінному екологічному і економічному оточенні та здійснюється у взаємодії з партнерами по родинному і діловому життю, людському спілкуванню, трудовій діяльності і сфері дозвілля, науки і мистецтва. Саме категорія творчої, культурно осмисленої праці – основна у взаємодії акмеології з суспільними науками, вона визначає різні соціальні аспекти трактування її ключових понять – діяльності, професіоналізму, організації та управління.

На відміну від взаємозв'язку акмеології з суспільствознавством основною категорією, що характеризує її взаємодію з науками про людину, є **творчість**. Саме ця категорія визначає ключові для акмеології психологічні поняття: майстерність, розвиток, зрілість, обдарованість, здібності, креативність, вдосконалення, евристика, рефлексика, свідомість, особа, індивідуальність та ряд інших.

Найближча до акмеології – **психологія** як центральна дисципліна, що вивчає людину. У свою чергу загальна психологія (крім того, що є дисциплінарним ядром) представляє розгалужену та диференційовану систему різних психологічних наук: фундаментальних (що вивчають особу, її психіку та свідомість, процеси та стани, діяльність та поведінку, розвиток та творчість) і прикладних (психологія вікова та педагогічна, соціальна та інженерна, психофізіологія та патопсихологія тощо).

Як свідчить аналіз, різні знання (накопичені в загальній психології і в її прикладних областях) постійно використовуються в конкретних акмеологічних дослідженнях і розробках у формі фрагментарних відомостей про психічні можливості людини. Проте особливий інтерес викликають ті області психології, які складають психологічну базу для розробки акмеологічної проблематики професійної майстерності людини. З цієї точки зору, «кореневою системою» психологічного знання для акмеології є такі розділи психології, як диференціальна і вікова, соціальна і педагогічна, а також психологія праці і творчості, діяльності і свідомості, мислення і рефлексії, розуміння і управління, спілкування і особи, обдарованості і індивідуальності.

Становлення творчості у сфері управління, освіти, науки, техніки та інших областях соціальної практики багато в чому пов'язано з подоланням об'єктивних протиріч професійної діяльності, які виникають в ході її суб'єктивних конфліктів. Тому одна з передумов розробки

акмеологічних технологій розвитку професіоналізму кадрів управління - розгляд взаємозв'язку акмеології і конфліктології.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз показав тісні і багатообразні зв'язки акмеології з іншими науками про людину. Знання, отримані в суміжних науках, враховуються в окремих акмеологічних дослідженнях та розробках по-різному, залежно від їх конкретних завдань і концептуально-методичних засобів рішення. При цьому ефективність перенесення суміжних знань в галузь того або іншого акмеологічного дослідження визначається конструктивними можливостями їх наочно-методологічного стикування. Ці можливості багато у чому похідні від методологічного «оснащення» того дослідницького підходу, який вважається основним при проведенні конкретної акмеологічної розробки.

Онтологічна специфіка акмеологічності утворюється взаємодією, що категоріально кваліфікується на біологічності, соціальності, активності і рефлексивності майстерності людини. Акцент на їх домінуванні визначається завданнями конкретних акмеологічних досліджень, які носять комплексний характер, тому закономірності, виявлені в результаті цих досліджень, повинні трактуватися з системних позицій більш функціонально. Це означає, що лише в результаті конкретних акмеологічних досліджень можна встановити, яка саме домінація буде у досліджуваного професіонала. Якщо, наприклад, вікова, то чи спостерігатиметься розвиток, скажімо, за типом дорослішання або старіння. Необхідно встановити при цьому, яка питома вага педагогічного та професійного аспектів і наскільки багато в цьому випадку репродуктивних і продуктивних моментів, наскільки потужна професійна рефлексія, яка забезпечує досягнення вищих рівнів майстерності і подолання шаблонних стереотипів. Необхідно з'ясувати, наскільки професійний розвиток веде за собою екзистенціально-особове або, навпаки, особовий розвиток (який є лише побічним продуктом професійного).

Таким чином, актуальність використання акмеології для підвищення міждисциплінарних досліджень людини очевидна, адже соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні, загострили проблему раннього формування у особистості професійних основ її життя, які допоможуть забезпечити стійкість особистості в екстремальних умовах, а плюралізм форм, методів і підходів дозволяє оптимізувати дослідницький інтерес молоді, стимулює їх креативність, веде до науково-дослідного пошуку та до вершин у професійній управлінській діяльності.

Шляхи подальших наукових досліджень:

- шляхи і напрями оптимізації акмеологічної політики в Україні, яка може вплинути на удосконалення державного управління в епоху кризи;
- формування концепції акмеологічної політики в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Джерела

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М., 1977. – 380с.
2. Бордовский Г.А., Тестеров А.А., Трапицын С.Ю. Управление качеством образовательного процесса. – СПб, 2001.–314с.
3. Варавина Е. Н., Ветрова Е. В. Использование методов активного обучения в системе высшего образования // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С. С. – Х., 2003. – №23. – С. 36 – 41.
4. Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри). Монографія. - Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008.- 254 с.
5. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) / Освіта, №44-45-46. - Грудень.-1993.
6. Кримська Г.І. Шляхи підвищення професіоналізму та продуктивності діяльності майбутнього педагога. Проблеми формування особистості вчителя та шляхи його підготовки до всебічного розвитку учня: Тези доповідей науково-практичного семінару. - Луцьк, 1989. -С. 57-59.
7. Панчук В.В. Психолого-педагогічні фактори підвищення професіоналізму викладача вищої школи (на матеріалі викладання іноземної мови в технічному вузі): Дис., канд. пед. наук. - Н., 1996. -201 с.
8. Сергєєв О., Богданов І. Акмеологічний принцип: його сутність і призначення //Зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Херсон, 2000. – Вип. 15. – С. 147– 153.
9. Panchuk V. Psychology of High School Teaching: Acmeology Approach //Abstracts of Fifth European Congress off Psychology-Dublin, 1997. - Pp. 424-425.

Стаття надійшла 23.12.09 р.